

IMPERFECTUL ÎN DISCURSUL NARATIV AL LUI MAX BLECHER*

1. LOCUL IMPERFECTULUI ÎN CADRUL SISTEMULUI TEMPORAL VERBAL

Din perspectiva teoriei enunțării, în lingvistica europeană a ultimelor decenii remarcăm contribuțiile teoretice la problema timpului și a temporalității ale lui É. Benveniste (1966) și H. Weinrich (1973). În cadrul dihotomiei propuse de Benveniste, imperfectul aparține categoriei timpurilor povestirii, alături de aorist și mai mult ca perfectul, iar, în cadrul opoziției stabilite de către Weinrich, imperfectul face parte din categoria timpurilor lumii povestite (narative), împreună cu perfectul simplu, mai-mult-ca-perfectul și timpurile condiționalului.

În lingvistica românească, în clasificarea semantică a timpurilor gramaticale propusă de către D. Irimia (1997), timpul imperfect este plasat la interferența a două categorii temporale: timpuri absolute (prezentul, perfectul compus, perfectul simplu și viitorul) și timpuri relative (mai-mult-ca-perfectul și viitorul anterior).

Tot dintr-o perspectivă semantică, în LRC (1985), imperfectul este inclus într-un domeniu al *nonsimultaneității*, în zona unei anteriorități I, alături de perfectul simplu și perfectul compus (unde *anterioritatea II* este reprezentată de mai-mult-ca-perfect), dar de care se delimitează prin absența trăsăturii aspectuale „perfectivitate”, imperfectul exprimând durata sau iterația.

C. Săteanu (1980) consideră imperfectul drept centrul unui sistem temporal secundar, alături de mai-mult-ca-perfect și de viitorul anterior.

2. IMPERFECTUL – TIMP AL LUMII POVESTITE

În discursul narativ literar, în cadrul căruia se constată o modificare a raportului timp gramatical – timp evenimential, imperfectul exprimă un prezent „retrospectiv” (situat în circumferința trecutului) sau „o actualitate tuncală”, spre deosebire de prezentul „neretrospectiv” sau „actualitate nuncală” (Săteanu 1980:102). În timp ce, prin prezentul narativ, timp sincron,

* Articolul face parte dintr-un studiu mai amplu dedicat textului narativ al lui Max Blecher.

teoretic, cu momentul desfășurării actului comunicării, naratorul sincronizează timpul narațiunii cu timpul receptării, prin imperfect, cu o temporalitate anterioară prezentului comunicării (enuțării), naratorul și cititorul fiind înscrși în contemporaneitatea evenimentelor pe care le contemplă în desfășurarea lor (Irimia 1999:206-212). Acest timp a fost deci definit ca „un mijloc de a sugera durata și simultaneitatea” (Vianu 1977:380) sau ca „un prezent în trecut” (Săteanu 1980:99), care exprimă o acțiune trecută cursivă, durativă¹, dar care nu ajunge până în prezent, creând perspectiva retrospecției.

D. Irimia (1997:210) consideră categoria gramaticală a timpului ca aflată în interdependență cu categoriile de mod și aspect, acestea din urmă fiind văzute ca „variate diferite în care este înscris timpul, de către subiectul vorbitor, în desfășurarea raportului enunțare–enunț, propriu actului de comunicare”. Considerată în sine, în spațiul temporalității sale, fără raportare la durata enunțării, acțiunea dezvoltă aspectul imperfectiv; când această temporalitate este raportată de subiectul vorbitor la momentul enunțării, acțiunea este reprezentată ca încheiată, perfectivă. Din această perspectivă, în cadrul timpurilor trecutului, imperfectul, ca timp imperfectiv, se opune perfectului simplu, perfectului compus și mai-mult-ca-perfectului, timpuri perfecte. Astfel, în cazul imperfectului, „timpul și aspectul s-au contopit într-o sinteză în care opozițiile aspectuale au preponderență față de cele temporale” (Irimia 1997:231)².

Fără a susține existența unei categorii gramaticale a aspectului în limba română, considerăm totuși că există, la nivel semantic, valori aspectuale ale formelor verbale temporale, în cazul imperfectului – o valoare imperfectivă. Ca timp trecut al lumii povestite, imperfectul situează durata acțiunii verbale în nedeterminat, într-un flux temporal continuu, fără a preciza, în momentul vorbirii, dacă acțiunea verbului din povestire s-a încheiat sau nu.

3. IMPERFECTUL – TIMP AL LUMII POVESTITE ÎN DISCURSUL NARATIV AL LUI MAX BLECHER

Considerat drept „una din capodoperele romanului românesc” (Manolescu 1983:60), romanul lui Max Blecher *Întâmplări în irealitatea imediată* se apropie, ca formă, de viziunea suprarealistă prin „irealitatea imediată” pe care o propune (Pop 1999), creând o lume posibilă cu o temporalitate proprie, dominată de

¹ Despre valoarea temporală a imperfectului văzut ca „un fel de prezent în trecut” vorbește și Mioara Avram (1997:223).

² La rândul ei, Ligia-Stela Florea (1999:77) propune studierea valorilor aspectuale ale imperfectului, cu referire la limba franceză: „L'imparfait, comme son nom l'indique, est un temps *imperfectif* par excellence, un «temps ligne». Il signifie la durée indéfinie, qui n'a de soi ni commencement ni fin. Aspect et temps sont ici à tel point solidaires qu'on ne saurait dire lequel des deux prime l'autre”.

impulsurile subiectivității. Structurat la persoana I, fără a urmări un fir epic propriu-zis, romanul este mai curând o „autobiografie metafizică”, o „narațiune simbolică” în care episoadele au un „sens inițiativ” (Zamfir 1988:142). Astfel, relația personajului-narator cu lumea se dovedește a fi de o extremă fragilitate, manifestată, așa cum mărturisește naratorul, prin „crize” existențiale ce se exprimă ca dereglare profundă a viziunii, ca „sentiment al profunde inutilități a lumii”, dar și ca prizonierat în „bizara aventură de a fi om”.

Ca timp al evocării acestor experiențe inițiatice, imperfectul este „timpul trecutului resimțit obiectiv și reprezentat prin acte de gândire ale fanteziei” (Vianu 1977:384). El este timpul specific literaturii de amintiri, al unei narativități subiective, evocatoare, după cum reiese și din fragmentul de mai jos, aparținând romanului *Întâmplări...*:

(1) *Parfumul acesta, îndată ce-l simțeam, mă transforma în câteva clipe, circulând amplu prin toate fibrele mele interioare pe care parcă le dizolva pentru a le înlocui cu o materie mai aeriană și mai nesigură. Din acel moment nu mai puteam evita nimic. Începea în pieptul meu un leșin plăcut și amețitor care îmi grăbea pașii spre țarm, spre locul înfrângerii mele definitive* (p. 148).

În prima parte a acestui fragment, imperfectul (*simțeam*) apare cu o valoare relativă, prins într-un raport sintactic cu un alt verb la trecut (*transforma*), caz în care „caracterul de timp relativ are mai mult o determinare sintactică, decât morfologică” (Irimia 1997:231): ... *îndată ce-l simțeam, mă transforma...* Redarea experienței contopirii cu materia realizează, prin imperfect, sugestia unui flux temporal continuu, la care contribuie și gerunziul *circulând*, care „exprimă acțiunea în desfășurare” (GA 1963:231), precum și infinitivul prezent *pentru a înlocui*, care implică ideea de imperfectiv și se află în raport de simultaneitate cu acțiunea verbului regent, la imperfect, *dizolva*.

În prezența unor determinări adverbiale cu caracter iterativ, ca în exemplul următor, imperfectul primește o valoare iterativă, exprimând o acțiune care se repetă în trecut:

(2) *Erau întotdeauna aceleași locuri în stradă, în casă sau în grădină care îmi provocau „crizele”. Ori de câte ori intram în spațiul lor, aceleași leșin și aceeași amețeală mă cuprindeau* (p. 146).

Dacă, în prima parte a fragmentului citat, imperfectul *erau*, accentuat și de adverbul temporal *întotdeauna*, are o valoare durativă, în a doua parte, el are o valoare iterativă (*intram, cuprindeau*), accentuată și de sintagma *ori de câte ori*.

Criza ontică, ruptura de identitate, constatată și în fragmentele citate *supra*, criză manifestată prin solitudine și distanțare (*senzația de depărtare și singurătate, în momentele când persoana mea cotidiană s-a dizolvat în inconsistență...* – p. 145), este dublată de o „criză” a realului: *lumea îmi apare în atmosfera aceea neobișnuită de inutilitate și desuetudine...* (p. 146). Astfel, căderea într-un spațiu-capcană a fost considerată ca o temă esențială a ficțiunilor lui Blecher (Balotă 1974:166 ș.u.). S-a vorbit chiar despre un simbolism al „locului

care ademenește”, despre o mitologie a locului menit (Protopopescu 1978:236). Spațiul imaginar din aceste ficțiuni se organizează în jurul unui vid central, spațiu al tainei, malefic sau benefic.

Iubirea personajului-narator pentru Edda încearcă să redea lumii și ființei umane esența originară dintr-o perspectivă mitică (vezi și identificarea personajului masculin cu un element al naturii, respectiv cu un copac). Descoperirea că persoana iubită nu aparținea, de fapt, spațiului sacru în care eroul romanului o situase (vezi și numele femeii iubite) duce la desacralizarea spațiului și a timpului și la pierderea identității ființei, experiență la redarea căreia contribuie și imperfectul, ca timp al diegezei:

(3) *În pustietatea moale și caldă, îmi plimbam imaginea Eddei multiplicată câteodată în zeci de exemple, în zece, o sută, o mie de Edde, unele lângă altele în căldura verii – statuare, identice și obsedante.*

Era în toate acestea o disperare cruntă și lucidă, răspândită în tot ce vedeam și simțeam. Paralel cu viața mea elementară și simplă, se desfășurau în mine alte intimități – calde, iubite și secrete, ca o grozavă și fantastică lepră interioară. [...]

Îmi rămânea din toate acestea un gust destul de amar...

Urmăream femeii necunoscute în grădină, umblând după ele pas cu pas, până se întorceau acasă la ele, unde rămâneam în fața ușii închise, distrus, disperat (p. 193).

Cu valoare evocatoare, verbele la imperfect, din secvența narativă de mai sus, creează sugestia unei suprapunerii (simultaneității) a acțiunilor (*plimbam, se desfășurau, urmăream, se întorceau*), contribuind, în același timp, și la vizualizarea mișcării. Această din urmă funcție a imperfectului determină utilizarea lui cu valoare descriptivă, caz în care se „evidențiază nu modificarea acțiunii, ci identitatea, continuitatea, desfășurarea ei” (Câmpeanu 1997:98), surprinzând-o în dimensiunea duratei (verbele *era, vedeam, simțeam, rămânea*).

Funcția durativă a imperfectului este amplificată prin valoarea sa iterativă (a se vedea prezența adverbului temporal *câteodată*). Ființa iubită își pierde identitatea și unicitatea, imaginea ei este proiectată în spațiul generalului și al multiplului; Edda este regăsită într-o multitudine de „femei necunoscute”, „identice”, privite de către personajul-narator de la distanță, „urmărite” în calitate de spectator, fără să comunice în vreun fel cu ele. Dorința reîntregirii ființei este percepută „ca o grozavă și fantastică lepră interioară”, ce subminează eul, ducându-l la disperare³.

Imperfectul a fost definit și ca „timp al perspectivei onirice” (Irimia 1999:210), prin care naratorul construiește o altă lume posibilă în încercarea de recuperare a identității. Visul, la Blecher, se dovedește însă a fi coșmar, vis

³ Este vorba nu despre o disperare morală, ci ontică, „o participare la golirea de sens a universului”, afirmă N. Balotă (1974:177).

thanatic, un decalc după realitate, care, la rândul ei, ajunge să se confunde cu visul (realitatea devine o „irealitate imediată”), două ipostaze ale unei existențe unice, lipsite de sens:

(4) *V i s a i c ă m ă g ă s e a m p e s t r ă z i l e u n u i o r a ș p l i n d e p r a f, c u m u l t s o a r e ș i c u c a s e l e a l b e; p o a t e u n o r a ș o r i e n t a l. M e r g e a m a l ă t u r i d e o f e m e i e î n n e g r u, c u v o a l u r i m a r i d e d o l i u. C i u d a t î n s ă, f e m e i a n - a v e a c a p. V o a l u r i l e e r a u f o a r t e b i n e a r a n j a t e u n d e t r e b u i a s ă f i e c a p u l, d a r î n l o c u l l u i n u e r a d e c ă t o g a u r ă b e a n t ă, o s f e r ă g o a l ă, p ă n ă l a c e a f ă* (p. 205).

(4') *Î n s u f l e t î m i c o b o r î o a m ă r ă c i u n e n e s p u s ă, a ș a c u m p o a t e s ă a i b ă c i n e v a c ă n d v e d e c ă î n a i n t e a l u i n u m a i a r e a b s o l u t n i m i c d e f ă c u t, n i m i c d e î m p l i n i t* (p. 206).

Experiența onirică, a cărei evocare începe prin verbul la perfectul simplu (*visai*) și continuă prin imperfect, timp propice relatării unor experiențe cu caracter ireal, demonstrează aceeași inconsistență și inutilitate a ființei lipsite de rost, ce rătăcește asemeni aceluia *homo bulla* al barocului, printr-o lume coagulată (*o gaură beantă, o sferă goală* – în secvența 4). Este un spațiu ambiguu, în care personajul își caută identitatea între o stare anterioară (reprezentată de perfectul simplu) și o stare posterioară (generată de imperfect). Imaginea ființei vide, metamorfoza plinului în gol are inflexiuni thanatice, absența substanțialității provoacă sentimentul înfrângerii totale, fapt sugerat și de forme temporale care exprimă o experiență încheiată: perfectul simplu *coborî* și prezentul etern *poate, vede, nu are*, acesta din urmă transpunând experiența de la nivel individual la nivel general-uman (în secvența 4'); este eul care „asistă la propria sa degingoladă” (lucru mărturisit de scriitorul Max Blecher însuși într-o scrisoare adresată lui Sașa Pană), „omul sfârșit în sensul metafizic al cuvântului” (Balotă 1974:170).

Critica literară a vorbit chiar despre un topos imaginar manierist în textul blecherian, dominat de o viziune teatral-artificializată asupra lumii. Într-un joc al aparențelor, universul este spectacular prin excelență, un paradis artificial imaginat de către personajul-narator din *Întâmplări...*, de exemplu, ca o compensație a lipsei de sens a existenței, devenită suportabilă doar în ipostaza ei teatrală. În acest context, imperfectul are același rol evocator:

(5) *Î n a n s a m b l u l l o r o b i e c t e l e f o r m a u d e c o r u r i. I m p r e s i a d e s p e c t a c u l a r m ă î n s o ț e a p r e t u t i n d e n i c u s e n t i m e n t u l c ă t o t u l e v o l u e a z ă î n m i j l o c u l u n e i r e p r e z e n t ă ț i i f a c t i c e ș i t r i s t e. C ă n d s c ă p a m c ă t e o d a ț ă d e v i z i u n e a p l i c t i s i t o a r e ș i m a ț ă a u n e i l u m i i n c o l o r e a p ă r e a a s p e c t u l e i t e a t r a l, e m f a t i c ș i d e s u e t.*

(5') *Î n c a d r u l a c e s t u i s p e c t a c o l g e n e r a l, e x i s t a u a l t e s p e c t a c o l e m a i u l u i t o a r e c a r e m ă a t r ă g e a u m a i m u l t p e n t r u c ă a r t i f i c i a l u l l o r ș i a c t o r i i c a r e l e j u c a u p ă r e a u s ă î n ț e l e a g ă î n t r - a d e v ă r s e n s u l d e m i s t i f i c a r e a l u m i i. E i s i n g u r i ș t i a u c ă î n t r - u n u n i v e r s s p e c t a c u l a r ș i d e c o r a t i v t r e b u i a j u c a ț ă v i a ț a f a l s ș i o r n a m e n t a l* (p. 169).

Sugerând durata, inclusiv atunci când apare cu valoare iterativă (acțiunea durează prin repetarea ei), ca în secvența (5) – *scăpam câteodată, apărea* –,

imperfectul narativ evocă, în același timp, ceea ce este efemer în existența umană⁴, la aceasta contribuind caracterul lui imperfectiv. Definit de către R. Barthes (1987:242) ca „timp al fascinării”, imperfectul surprinde viața și, în același timp, nemișcarea, el fiind totodată „prezență imperfectă, moarte imperfectă; nici uitare, nici înviere; doar amăgirea istovitoare a memoriei”. Timp al lumii povestite, imperfectul se apropie astfel de timpurile lumii comentate⁵. Intercalarea prezentului discursiv (*evoluează*) în succesiunea de evenimente ale trecutului, înfățișate prin imperfect, aduce aceste evenimente în contemporaneitatea momentului narării și chiar al lecturii. În acest caz, prezentul, spre deosebire de imperfect, nu apare ca un timp al evocării (al amintirii), ci ca „un mijloc al tabloului direct” (Vianu 1977:394), respectiv ca timp al lumii comentate.

4. CONCLUZII

Imperfectul – timp trecut al lumii povestite – înscrie evenimentele, prin valoarea lui cursivă și durativă, într-un flux temporal continuu, nedeterminat.

Ca timp al evocării (al amintirii), imperfectul reflectă o narativitate subiectivă, evocatoare, el surprinzând evenimentul în curs de a se înfăptui, de unde și caracterul lui de timp evocator al mișcării, dar raportând acest eveniment la un reper anterior momentului comunicării, căci timpul enunțului este coincident cu un punct de reper anterior momentului enunțării. Deși timp al lumii povestite, asociat, de regulă, persoanei a III-a (*el*), imperfectul, prin faptul că redă evenimente trecute ce au rezonanță în prezentul enunțării, se apropie și de persoana I (*eu*). Putem deci afirma că imperfectul este un intermediar între planul lumii povestite și planul lumii comentate, în textul blecherian el funcționând ca un timp oniric, al irealului.

În alternanță cu perfectul simplu, „timp al primului plan”, imperfectul este utilizat ca „timp al planului al doilea”. Această alternanță realizează „punerea în relief” a acțiunii prezentate ca încheiată sau durativă.

⁴ Marcel Proust, într-o polemică pe tema creației lui Flaubert (apud Vianu 1977:381), polemică în care se angajase cu criticul Albert Thibaudet, notează, referindu-se la timpul imperfect: „Mărturisesc că o anumită întrebuintare a imperfectului indicativului – a acestui crud timp care ne prezintă viața ca pe ceva în aceeași vreme efemer și pasiv și care în clipa însăși când ne evocă acțiunile, le face iluzorii și le nimicește în trecut, fără a ne lăsa, ca perfectul, consolarea activității – mărturisesc că acest timp a rămas pentru mine un izvor neistovit de misterioase tristeți”.

⁵ Käte Hamburger (1986:80) susține că, în textul ficțional, imperfectul nu mai dezvoltă sensul de ‘trecut’, deoarece timpul acțiunii nu se raportează la un *eu real* („Je-Origine”), ci la un *eu fictiv*, al personajului: „Nous avons... un indice objectif, de nature grammaticale, qui apporte la preuve matérielle décisive que l'imparfait dans les narrations fictionnelles n'est pas une marque énonciative du passé: sa conjonction possible avec des adverbes de temps déictiques... Seul l'imparfait transforme une image muette en image vivante, donc en roman, en fiction au sens théorique précis du terme”.

SURSE

M. Blecher, *Inimi cicatrizate. Întâmplări în irealitatea imediată*, Ediție îngrijită, prefață și curriculum vitae de Teodor Vărgolici, București, Editura 100+1 Gramar, 1995.

BIBLIOGRAFIE

- Avram 1997 și 2001 = Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, București, Editura Humanitas, 1997 și 2001.
- Balotă 1974 = Nicolae Balotă, *M. Blecher și realitatea mediată a creației*, în *De la Ion la Ioanide*, București, Editura Eminescu, 1974, p. 153-181.
- Barthes 1987 = Roland Barthes, *Romanul scriiturii*. Antologie. Selecție de texte și traducere de Adriana Babeți și Delia Șepețean-Vasilu, București, Editura Univers, 1987.
- Benveniste 1966 = Émile Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, vol. 1, Paris, Éditions Gallimard, 1966.
- Câmpeanu 1997 = Eugen Câmpeanu, *Stilistica limbii române. Morfologia*, Cluj-Napoca, Editura Quo Vadis, 1997.
- Florea 1999 = Ligia-Stela Florea, 1999, *Temporalité, modalité et cohésion du discours*, București, Editura Babel, 1999.
- GA 1963 = Academia Română, *Gramatica limbii române*, vol. I, *Morfologia*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Academiei Române.
- Hamburger 1986 = Käte Hamburger, *Logique des genres littéraires*, traduction française par Pierre Cadiot, Paris, Éditions du Seuil, 1986.
- Irimia 1997 = Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Iași, Editura Polirom, 1997.
- Irimia 1999 = Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică*, Iași, Editura Polirom, 1999.
- LRC 1985 = *Limba română contemporană*. I, coord. I. Coteanu, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Manolescu 1983 = Nicolae Manolescu, *Prin niște locuri rele*, în *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc*, București, Editura Minerva, 1983, p. 55-75.
- Pop 1999 = Ion Pop, s.v. *Inimi cicatrizate* și s.v. *Întâmplări în irealitatea imediată*, în *Dicționar analitic de opere literare românești*, II, E – L, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 1999, p. 166-168 și 263-264.
- Protopopescu 1978 = Al. Protopopescu, *M. Blecher – un povestitor în avangardă*, în *Romanul psihologic românesc*, București, Editura Eminescu, 1978, p. 227-242.
- Săteanu 1980 = Cornel Săteanu, *Timp și temporalitate în limba română contemporană*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.
- Vianu 1977 = Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, București, Editura Albatros, 1977.
- Weinrich 1973 = Harald Weinrich, *Le temps. Le récit et le commentaire* (traduit de l'allemand par Michèle Lacoste), Paris, Éditions du Seuil, 1973.
- Zamfir 1988 = Mihai Zamfir, *Maestrul din umbră. Proza lui M. Blecher și proza anilor '30, în Cealaltă față a prozei*, București, Editura Eminescu, 1988, p. 139-175.

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu”
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21